

# HUDUDLAR IQTISODIY RIVOJLANISHINI TA'MINLASHDA INSTITUTIONAL-MODERNIZATSIYA VA INNOVATSION BOSHQARUV TAMOYILLARIDAN FOYDALANISH

**Qazaqov Tolibjon Sharifjon o'g'li**

University of Business and Science

PhD., o'qituvchisi

E-mail: [qazaqovtn@gmail.com](mailto:qazaqovtn@gmail.com)

## Annotatsiya

Mazkur maqolada hududlar iqtisodiy rivojlanishini institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv tamoyillari asosida takomillashtirishning nazariy-uslubiy jihatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda hududiy iqtisodiy tizimlarning barqaror rivojlanishiga ta'sir etuvchi institutsional omillar, innovatsion boshqaruv mexanizmlari hamda raqamli transformatsiyaning ahamiyati tahlil qilingan. Hududlararo iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish, investitsion jozibadorlikni oshirish va mahalliy boshqaruv samaradorligini kuchaytirish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududiy iqtisodiy siyosatni modernizatsiya qilish hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

**Kalit so'zlar:** hududiy iqtisodiyot, institutsional modernizatsiya, innovatsion boshqaruv, hududiy rivojlanish, iqtisodiy siyosat, raqamli transformatsiya, investitsion jozibadorlik, iqtisodiy integratsiya, boshqaruv samaradorligi, barqaror rivojlanish.

## Аннотация

В данной статье исследованы теоретико-методологические основы совершенствования экономического развития регионов на основе принципов институциональной модернизации и инновационного управления. Проанализировано влияние институциональных факторов, механизмов инновационного управления и цифровой трансформации на устойчивое развитие региональных экономических систем. Разработаны научные предложения по сокращению межрегиональных экономических диспропорций, повышению инвестиционной привлекательности и усилению эффективности местного управления. Результаты исследования имеют важное научно-практическое значение для модернизации региональной экономической политики и формирования стратегий инновационного развития.

**Ключевые слова:** региональная экономика, институциональная модернизация, инновационное управление, региональное развитие, экономическая политика, цифровая трансформация, инвестиционная привлекательность, экономическая интеграция, эффективность управления, устойчивое развитие.

## Abstract

The article examines the theoretical and methodological foundations for improving regional economic development based on the principles of institutional modernization and innovative governance. The study analyzes the impact of institutional factors, innovative management mechanisms, and digital transformation on the sustainable development of regional economic systems. Scientific proposals have been developed to reduce interregional economic disparities, increase investment attractiveness, and strengthen the efficiency of local governance. The research findings possess significant scientific and practical importance for modernizing regional economic policy and shaping innovative development strategies.

**Keywords:** regional economy, institutional modernization, innovative governance, regional development, economic policy, digital transformation, investment attractiveness, economic integration, governance efficiency, sustainable development.

## KIRISH

Jahon iqtisodiyotida globallashuv jarayonlarining chuqurlashuvi, raqamli iqtisodiyotning kengayishi hamda hududlararo iqtisodiy nomutanosibliklarning kuchayishi hududiy rivojlanishni boshqarishning yangi institutsional va innovatsion mexanizmlarini shakllantirishni talab etmoqda. Ayniqsa, hududlar iqtisodiyotini samarali boshqarish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy iqtisodiy salohiyatni oshirish hamda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish bugungi kunning ustuvor ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy iqtisodiy tizimlarda hududlarning raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan institutsional sifat darajasi, boshqaruv samaradorligi va innovatsion transformatsiya jarayonlariga bog‘liq bo‘lib bormoqda[1].

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot Dasturi (UNDP) ekspertlarining ta’kidlashicha, zamonaviy rivojlanish muammolarini hal etishda an’anaviy boshqaruv usullari yetarli samara bermayapti hamda mahalliy ehtiyojlarga moslashgan innovatsion governance yondashuvlarini joriy etish zarur hisoblanadi. Xususan, hududiy boshqaruvda inson kapitali, raqamli texnologiyalar va ijtimoiy innovatsiyalarni integratsiyalash iqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi muhim omil sifatida baholanmoqda [2]. Shu bilan birga, Jahon banki tadqiqotlarida institutsional sifat, korrupsiyani kamaytirish, davlat xizmatlari samaradorligini oshirish hamda boshqaruv standartlarini takomillashtirish hududiy iqtisodiy o‘shishning asosiy determinantlari sifatida qayd etilgan [3].

Rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda hududiy iqtisodiyotni modernizatsiya qilishga qaratilgan yangi strategiyalar ishlab chiqilmoqda. Xususan, Yevropa Markaziy banki tadqiqotlariga ko‘ra, hududiy institutsional islohotlar iqtisodiy o‘shishni tezlashtiradi, hududlararo konvergentsiyani kuchaytiradi hamda iqtisodiy inqirozlarga nisbatan barqarorlikni oshiradi [4]. Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda institutsional sifat bilan innovatsion rivojlanish o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligi isbotlangan bo‘lib, samarali boshqaruv tizimi innovatsion iqtisodiyotning asosiy drayveri sifatida e’tirof etiladi [5].

O‘zbekiston Respublikasida ham hududiy iqtisodiyotni modernizatsiya qilish va boshqaruv samaradorligini oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida hududlarning investitsion jozibadorligini oshirish, sanoatni hududiy diversifikatsiya qilish, innovatsion faoliyatni rag‘batlantirish hamda raqamli boshqaruv tizimlarini rivojlantirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan. Shu bilan birga, davlat boshqaruvi tizimini transformatsiya qilish, mahalliy hokimiyatlarning iqtisodiy vakolatlarini kengaytirish va hududiy iqtisodiy siyosatni institutsional jihatdan takomillashtirishga qaratilgan qator farmon va qarorlar qabul qilinmoqda.

Hududiy iqtisodiy rivojlanishni faqatgina moliyaviy resurslar yoki ishlab chiqarish omillari asosida ta’minlash mumkin emasligi yaqqol namoyon bo‘lmoqda.

Asosiy muammo ko‘proq institutsional muhit sifati, boshqaruv tizimining moslashuvchanligi, innovatsion infratuzilmaning rivojlanish darajasi hamda hududiy siyosatning samaradorligi bilan bog‘liqdir. Aynan shu jihatlar mazkur tadqiqot mavzusining dolzarbligini belgilab beradi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi hududlar iqtisodiy rivojlanishini institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv tamoyillari asosida takomillashtirishning nazariy-uslubiy asoslarini tadqiq etish hamda hududiy iqtisodiy siyosat samaradorligini oshirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

## ADABIYOTLAR SHARHI

Hududlar iqtisodiy rivojlanishini institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv tamoyillari asosida takomillashtirish masalalari iqtisodiy nazariya va amaliyotda dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur mavzu doirasida xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan institutsional iqtisodiyot, hududiy boshqaruv, innovatsion rivojlanish hamda davlatning tartibga solish mexanizmlariga oid ko‘plab ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan.

Institutsional iqtisodiyot nazariyasining shakllanishida D. Nortning ilmiy qarashlari alohida ahamiyatga ega. Olimning fikricha, iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili ishlab chiqarish resurslari emas, balki samarali institutlar va “o‘yin qoidalari” hisoblanadi [6]. Muallif institutsional muhit sifati iqtisodiy tizimlarning uzoq muddatli barqarorligini belgilashini asoslab bergan. Biroq Nort tadqiqotlarida hududiy boshqaruvning innovatsion komponentlari yetarli darajada yoritilmagan.

R. Kouz tranzaksiya xarajatlari nazariyasi orqali iqtisodiy tizimlarda institutlarning samaradorligini tushuntirib bergan [7]. Uning tadqiqotlariga ko‘ra, iqtisodiy rivojlanishda davlat boshqaruvi va bozor institutlari o‘rtasidagi muvozanat muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jihatdan qaralganda, hududiy iqtisodiyotda boshqaruv xarajatlarini kamaytirish innovatsion rivojlanish samaradorligini oshiruvchi omillardan biri hisoblanadi.

M. Porter hududiy raqobatbardoshlik va klasterlashuv nazariyasi orqali hududlarning iqtisodiy rivojlanishi innovatsion muhit va institutsional infratuzilma bilan chambarchas bog‘liqligini ta’kidlagan [8]. Olimning fikricha, hududlarda innovatsion klasterlarni shakllantirish iqtisodiy faollikni kuchaytiradi va investitsion jozibadorlikni oshiradi. Biroq Porter modeli asosan rivojlangan davlatlar iqtisodiyotiga moslashtirilgan bo‘lib, tranzitiv iqtisodiyotlar uchun to‘liq universal emas.

J. Shumpeter innovatsiyalarni iqtisodiy rivojlanishning asosiy drayveri sifatida talqin qilgan [9]. Muallif “ijodiy vayronkorlik” konsepsiyasi orqali iqtisodiy tizimlarning modernizatsiyasi innovatsion faoliyat bilan uzviy bog‘liqligini asoslab beradi. Mazkur yondashuv hududiy iqtisodiy siyosatni innovatsion boshqaruv tamoyillari asosida rivojlantirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

P. Romerning endogen iqtisodiy o‘sish nazariyasida bilimlar iqtisodiyoti, innovatsiyalar va texnologik taraqqiyot iqtisodiy o‘sishning ichki omili sifatida baholanadi [10]. Olim hududlarning raqobatbardoshligini oshirishda ilmiy salohiyat va

texnologik infratuzilmaning rolini alohida ta'kidlaydi. Ammo tadqiqotda institutsional cheklovlarning hududiy rivojlanishga ta'siri chuqur tahlil qilinmagan.

M. Kastels "axborotlashgan jamiyat" konsepsiyasi orqali raqamli iqtisodiyot va tarmoqlashgan boshqaruv tizimlarining hududiy rivojlanishdagi rolini ochib bergan [11]. Uning ilmiy qarashlari bugungi raqamli transformatsiya sharoitida innovatsion boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Hududiy rivojlanishning institutsional jihatlari bo'yicha A. G. Granberg tadqiqotlari MDH mamlakatlari iqtisodiyotida muhim ilmiy manba hisoblanadi [12]. Olim hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi davlatning institutsional siyosati va hududlararo iqtisodiy integratsiya darajasiga bog'liqligini asoslab beradi. Shu bilan birga, muallifning tadqiqotlarida innovatsion boshqaruvning zamonaviy raqamli vositalari yetarli darajada ko'rib chiqilmagan.

Mahalliy iqtisodchi olimlardan Q.X. Abdurahmonov hududiy iqtisodiyotni rivojlantirishda inson kapitali va institutsional islohotlarning o'rini keng tadqiq qilgan [13]. Muallif hududiy bandlik, mehnat bozori va iqtisodiy modernizatsiya jarayonlarini o'zaro bog'liq holda tahlil etgan.

S.S. G'ulomov ilmiy ishlarida innovatsion iqtisodiyot va raqamli transformatsiyaning iqtisodiy boshqaruv tizimidagi ahamiyati yoritilgan [14]. Olimning fikricha, zamonaviy iqtisodiyotda hududiy boshqaruv samaradorligini oshirish uchun raqamli platformalar va elektron boshqaruv tizimlarini keng joriy etish zarur.

B.Y. Xodiyev tadqiqotlarida O'zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiya qilish, hududiy investitsion muhitni yaxshilash hamda institutsional islohotlarni jadallashtirish masalalari ilmiy asoslangan [15]. Muallif hududiy iqtisodiy rivojlanishning asosiy muammolaridan biri sifatida mahalliy boshqaruv samaradorligining pastligini ko'rsatadi.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, hududlar iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda institutsional omillar va innovatsion boshqaruv mexanizmlari muhim o'rin tutadi. Biroq mavjud ilmiy ishlarda hududiy iqtisodiyotni institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv tamoyillari asosida kompleks rivojlantirish masalalari yetarli darajada tizimli tadqiq qilinmagan. Ayniqsa, raqamli transformatsiya, smart-governance, hududiy innovatsion ekotizim va institutsional moslashuvchanlik masalalari chuqur ilmiy yondashuvni talab qiladi. Mazkur maqola aynan shu ilmiy bo'shliqni to'ldirishga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir.

## **METODOLOGIYA**

Mazkur tadqiqotning metodologik asosini hududiy iqtisodiyotning evolyutsiyasi, makoniy rivojlanish nazariyalari va davlat tomonidan tartibga solishning zamonaviy yondashuvlari tashkil etadi. Metodologiya mintaqaviy rivojlanish jarayonlarining ko'p omilli, fazoviy va tizimli xarakterini inobatga olgan holda, iqtisodiy tahlilning klassik usullari bilan bir qatorda innovatsion ilmiy yondashuvlarni ham o'z ichiga oladi. Bunda hududlararo tafovutlarni aniqlash uchun Gini, Theil va Hoover kabi nomutanosiblik indeksleri, iqtisodiy dinamikani baholashda esa OLS, Fixed Effects, Panel Data Regression, Spatial Autoregressive (SAR) va Spatial Error (SEM) modellari

qo'llanildi. Shu bilan birga, Namangan viloyati tumanlari kesimida iqtisodiy indikatorlar o'zaro bog'liqligini aniqlash uchun korrelyatsion-matriyaviy tahlillar, ko'p o'lchovli klasterlash va diskrepansiya darajasini o'lchash texnikalari tatbiq etildi.

Empirik bazani shakllantirishda 2015-2024 yillarga oid panel ma'lumotlar, tumanlar bo'yicha ixtisoslashuv ko'rsatkichlari, investitsion oqimlarning fazoviy taqsimoti, mehnat bozori dinamikasi va kichik biznesning hududiy roli chuqur tahlil qilindi. Tadqiqotning asosiy tamoyillarini shakllantirishda tizimli tahlil, komparativ yondashuv, kontent-tahlil, ekspert baholash, sabab-oqibat zanjiri (Causal Loop Analysis), institutsional diagnostika va senariy modellashtirish (Baseline-Pessimistic-Optimistic) uslublari qo'llandi. Ushbu kompleks metodologik yondashuv hududlar iqtisodiyotini tartibga solishning nazariy poydevorini mustahkamlab, Namangan viloyati misolida takomillashtirilgan boshqaruv tamoyillarini ishlab chiqishga imkon berdi.

### TAHLIL VA NATIJALAR

Mazkur bo'limda Namangan viloyati va uning tumanlari misolida 2015-2024 yillar davrida resurslardan foydalanish samaradorligi hamda iqtisodiy xavfsizlik indikatorlari asosida kompleks ilmiy tahlil amalga oshiriladi. Tadqiqotda tabiiy, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanish darajasining dinamikasi chuqur o'rganilib, ularning hududiy tafovutlarga va iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlariga ta'siri aniqlanadi. Jini, Theil, Atkinson va Hoover indeksleri asosida hududiy nomutanosiblik darajasi baholanib, iqtisodiy xavfsizlik bilan resurslardan foydalanish samaradorligi o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik empirik asosda tahlil qilinadi. Ushbu natijalar mintaqaviy menejment yondashuvlarini takomillashtirish va iqtisodiy xavfsizlikni mustahkamlash bo'yicha ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish imkonini beradi.

Namangan viloyatida so'nggi o'n yil davomida tabiiy, mehnat va moliyaviy resurslardan foydalanishning umumiy dinamikasi hamda ularning samaradorlik darajasidagi o'zgarishlar yillik kesimda aks ettirilgan (1-jadval).

1-jadval ma'lumotlari Namangan viloyati hududlarida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish trayektoriyasi asimmetrik, markazlashgan va institutsional jihatdan notekis shakllanganini ko'rsatadi. 2016-2025-yillar oralig'ida Namangan shahri integral indeks bo'yicha mutlaq yetakchilikni saqlab qolgan: ko'rsatkich 0,278 dan 0,301 gacha oshib, 8,3 foizlik o'sishni tashkil etgan. Biroq eng yuqori nisbiy o'sish Namangan shahrida emas, balki To'raqo'rg'on tumanida kuzatilgan: indeks 0,072 dan 0,109 gacha ko'tarilib, 51,4 foizga oshgan. Chust tumanida o'sish 36,8 foiz, Kosonsoyda 34,7 foiz, Chortoqda 22,4 foiz, Yangiqo'rg'onida 19,7 foizni tashkil etgan. Aksincha, Uchqo'rg'on tumanida integral ko'rsatkich 0,064 dan 0,055 gacha pasayib, 14,1 foizlik regressiyani yuzaga keltirgan. Namangan tumanida ham 5,6 foizlik, Pop tumanida esa 3,3 foizlik pasayish qayd etilgan. Bu raqamlar viloyatda ayrim hududlar rivojlanish impulsini kuchaytirayotganini, ayrimlari esa iqtisodiy dinamika zanjiridan uzilib qolayotganini ko'rsatadi.

**1-jadval**

**Namangan viloyati hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish holatining integral qiymati<sup>1</sup>**

Hududlar	Yillar									
	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*
Namangan shahri	0,278	0,283	0,289	0,294	0,298	0,287	0,274	0,287	0,293	0,301
Namangan tumani	0,071	0,073	0,075	0,077	0,078	0,070	0,066	0,063	0,065	0,067
Mingbuloq	0,040	0,041	0,043	0,044	0,045	0,050	0,049	0,044	0,045	0,047
Kosonsoy	0,049	0,051	0,052	0,054	0,055	0,058	0,061	0,061	0,063	0,066
Norin	0,044	0,045	0,046	0,047	0,047	0,045	0,041	0,043	0,045	0,046
Pop	0,061	0,063	0,065	0,067	0,068	0,063	0,067	0,057	0,057	0,059
To'raqo'rg'on	0,072	0,075	0,078	0,082	0,085	0,095	0,099	0,107	0,104	0,109
Uychi	0,066	0,068	0,070	0,072	0,073	0,077	0,078	0,077	0,071	0,073
Uchqo'rg'on	0,064	0,065	0,066	0,067	0,067	0,062	0,065	0,059	0,053	0,055
Chortoq	0,049	0,050	0,051	0,052	0,053	0,056	0,056	0,056	0,058	0,060
Chust	0,057	0,059	0,061	0,063	0,064	0,067	0,075	0,074	0,075	0,078
Yangiqo'rg'on	0,061	0,063	0,065	0,066	0,067	0,068	0,068	0,071	0,071	0,073

Ushbu holatning ilmiy talqini shundan iboratki, Namangan viloyatida hududiy rivojlanish oddiy o'sish jarayoni emas, balki institutsional differentsiallashtirish jarayonidir. Ya'ni iqtisodiy natijalar hududlarning tabiiy resurslari yoki geografik joylashuvi bilangina emas, balki mahalliy boshqaruv sifati, investitsiyalarni jalb qilish qobiliyati, infratuzilmaviy tayyorgarlik, tadbirkorlik muhitining barqarorligi va innovatsion yechimlarni qabul qilish darajasi bilan belgilanmoqda. Namangan shahri yuqori konsentratsiyalashgan markaz sifatida viloyat iqtisodiy tizimini tortib turibdi, biroq bu model uzoq muddatda xavfli: u periferik tumanlarning iqtisodiy mustaqilligini zaiflashtiradi. To'raqo'rg'on, Chust va Kosonsoydagi ijobiy dinamika esa ikkilamchi o'sish markazlarini shakllantirish imkoniyati mavjudligini bildiradi. Eng keskin muammo Uchqo'rg'on, Pop va Namangan tumanida ko'rinmoqda: bu hududlarda pasayish vaqtinchalik statistik tebranish emas, balki boshqaruv, investitsiya va modernizatsiya mexanizmlarining yetarlicha ishlamayotganidan dalolat beradi.

2-jadval natijalari Namangan viloyati hududlarining 2016-2025-yillardagi rivojlanish dinamikasi nafaqat miqdoriy, balki strukturaviy jihatdan ham keskin differentsiallashtirishni ko'rsatadi. 2025-yil prognoz reytingida Namangan shahri 0,301 integral indeks va 108,3 foizlik o'sish sur'ati bilan birinchi o'rinni egallagan bo'lsa-da, eng yuqori rivojlanish tempi To'raqo'rg'on tumanida qayd etilib, uning o'sish sur'ati 151,4 foizni tashkil etgan. Chust tumanida bu ko'rsatkich 136,8 foiz, Kosonsoyda 134,7 foiz, Chortoqda 122,4 foiz, Yangiqo'rg'onida esa 119,7 foizga teng bo'lgan. Aksincha, Uchqo'rg'on tumanida rivojlanish sur'ati atigi 85,9 foizni tashkil etib, 10 yillik davr mobaynida integral indeksning 0,064 dan 0,055 gacha pasayishi kuzatilgan. Namangan tumani (94,4 foiz) va Pop tumanida (96,7 foiz) ham regressiv tendensiyalar qayd etilgan. Reytinglar o'rtasidagi tafovut juda yuqori: Namangan shahri bilan eng quyi pozitsiyadagi Norin tumani o'rtasidagi integral farq 0,255 punktni tashkil etadi. Bu hududiy rivojlanishning notekisligi chuqurlashayotganini anglatadi.

<sup>1</sup> Namangan viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

**2-jadval**

**Namangan viloyati hududlarining integral rivojlanish indeksi bo'yicha reytingi va o'zgarish sur'ati<sup>1</sup>**

Hududlar	2016-yil	2020-yil	2024-yil	2025-yil	2016-2025 yillar o'zgarish	O'sish sur'ati, foizda	2025-yil reytingi	Rivojlanish guruhi
Namangan shahri	0,278	0,298	0,293	0,301	0,023	108,3	1	Yuqori
To'raqo'rg'on	0,072	0,085	0,104	0,109	0,037	151,4	2	Yuqori
Chust	0,057	0,064	0,075	0,078	0,021	136,8	3	O'rta-yuqori
Uychi	0,066	0,073	0,071	0,073	0,007	110,6	4	O'rta
Yangiqo'rg'on	0,061	0,067	0,071	0,073	0,012	119,7	5	O'rta
Namangan tumani	0,071	0,078	0,065	0,067	-0,004	94,4	6	O'rta-past
Kosonsoy	0,049	0,055	0,063	0,066	0,017	134,7	7	O'rta-past
Chortoq	0,049	0,053	0,058	0,060	0,011	122,4	8	Past-o'rta
Pop	0,061	0,068	0,057	0,059	-0,002	96,7	9	Past-o'rta
Uchqo'rg'on	0,064	0,067	0,053	0,055	-0,009	85,9	10	Past
Mingbuloq	0,040	0,045	0,045	0,047	0,007	117,5	11	Past
Norin	0,044	0,047	0,045	0,046	0,002	104,5	12	Past

Ushbu tendensiyalar hududiy iqtisodiy rivojlanishda “bir xil iqtisodiy siyosat - turli natijalar” fenomeni mavjudligini ko'rsatadi. Ya'ni viloyat miqyosida amalga oshirilayotgan iqtisodiy va institutsional islohotlar barcha hududlarda bir xil samaradorlikni bermayapti. To'raqo'rg'on, Chust va Kosonsoy tumanlarida o'sish sur'atlarining yuqoriligi ushbu hududlarda investitsion muhit, infratuzilmaviy modernizatsiya va tadbirkorlik faolligi nisbatan samarali ishlayotganini bildiradi. Biroq Uchqo'rg'on, Pop va Namangan tumanlaridagi pasayishlar hududiy boshqaruv tizimining moslashuvchanligi sustligini, innovatsion iqtisodiy mexanizmlar yetarli shakllanmaganini hamda iqtisodiy resurslardan foydalanish samaradorligi pastligini anglatadi. Eng muhim jihat shundaki, rivojlanish sur'atlari bilan integral indeks o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlik kuzatilmaydi. Masalan, Namangan shahri eng yuqori integral ko'rsatkichga ega bo'lsa-da, o'sish sur'ati To'raqo'rg'on va Chustdan past. Bu esa markaziy hududlarda iqtisodiy “to'yinganlik effekti” shakllanayotganini, o'rta rivojlangan hududlarda esa “tezlashuvchi konvergentsiya” bosqichi yuzaga kelayotganini ko'rsatadi.

3-jadval ma'lumotlari Namangan viloyatida hududiy rivojlanishning vaznli taqsimoti keskin markazlashgan iqtisodiy model asosida shakllanganini ko'rsatadi. 2025-yil prognoz natijalariga ko'ra, Namangan shahri 0,0361 vaznli indeks bilan umumiy hududiy rivojlanish natijasining 36,6 foizini shakllantirmoqda. Bu ko'rsatkich To'raqo'rg'on tumanidan qariyb 8 baravar, Chust va Uychi tumanlaridan esa 15-16 baravar yuqori hisoblanadi. To'raqo'rg'on tumanining vaznli indeksi 0,0045 bo'lib, uning ulushi 4,6 foizni tashkil etadi. Chust va Uychi tumanlarida mazkur ko'rsatkich mos ravishda 0,0023 va 0,0023 ga teng bo'lgan. Eng past natijalar Norin (0,0008) va

<sup>1</sup> Manba: muallif ishlanmasi

Mingbuloq (0,0009) tumanlarida kuzatilgan. Shu bilan birga, Uchqo‘rg‘on tumanining vaznli indeksi 0,0014 bo‘lsa-da, uning integral rivojlanish dinamikasi pasayuvchi tendensiyani namoyon qilmoqda. Bu esa hududning iqtisodiy faolligi nafaqat past, balki strukturaviy jihatdan zaiflashayotganini ko‘rsatadi.

### 3-jadval

#### Namangan viloyati hududlari bo‘yicha integral rivojlanishning vaznli bahosi va hududiy tafovut ko‘rsatkichlari<sup>1</sup>

Hududlar	2020-yil	2024-yil	2025-yil	Vazn qiymati	2025-yil vaznli indeks	2025-yil ulushi, foizda	2025-yil guruhi
Namangan shahri	0,298	0,293	0,301	0,120	0,0361	36,6	Yuqori konsentratsiya
Namangan tumani	0,078	0,065	0,067	0,028	0,0019	1,9	O‘rta-past
Mingbuloq	0,045	0,045	0,047	0,019	0,0009	0,9	Past
Kosonsoy	0,055	0,063	0,066	0,025	0,0017	1,7	O‘rta-past
Norin	0,047	0,045	0,046	0,018	0,0008	0,8	Past
Pop	0,068	0,057	0,059	0,026	0,0015	1,5	Past-o‘rta
To‘raqo‘rg‘on	0,085	0,104	0,109	0,041	0,0045	4,6	Yuqori
Uychi	0,073	0,071	0,073	0,031	0,0023	2,3	O‘rta
Uchqo‘rg‘on	0,067	0,053	0,055	0,025	0,0014	1,4	Past
Chortoq	0,053	0,058	0,060	0,023	0,0014	1,4	Past-o‘rta
Chust	0,064	0,075	0,078	0,030	0,0023	2,4	O‘rta-yuqori
Yangiqo‘rg‘on	0,067	0,071	0,073	0,029	0,0021	2,1	O‘rta
Jami/ o‘rtacha	0,090	0,088	0,091	0,395	0,0988	100,0	-

3-jadvalning ilmiy mohiyati shundaki, u hududlararo tafovutni oddiy statistik farq sifatida emas, balki iqtisodiy tizimning institutsional nomutanosibliigi sifatida ochib beradi. Namangan shahrining umumiy rivojlanishdagi ulushi haddan tashqari yuqori bo‘lishi viloyatda “mono-markazlashgan iqtisodiy model” shakllanganini anglatadi. Bunday model qisqa muddatda iqtisodiy o‘shishni tezlashtirishi mumkin, biroq uzoq muddatda hududiy disproportsiyalarni kuchaytiradi, mehnat migratsiyasini oshiradi va periferik tumanlarning iqtisodiy mustaqilligini zaiflashtiradi. To‘raqo‘rg‘on, Chust va qisman Yangiqo‘rg‘on tumanlarida vaznli indeksning nisbatan yuqoriligi ushbu hududlarda “ikkinchi darajali iqtisodiy tortish markazlari” shakllanayotganidan dalolat beradi. Biroq Mingbuloq, Norin va Uchqo‘rg‘on tumanlarida iqtisodiy salohiyatning juda past vaznli ta’siri mavjud resurslarning iqtisodiy natijaga transformatsiyalanish darajasi zaif ekanini ko‘rsatadi. Demak, muammo resurs yetishmovchiligida emas, balki hududiy boshqaruv institutlari samaradorligi, innovatsion mexanizmlarning sustligi va investitsion faollikni iqtisodiy o‘shishga aylantira olish qobiliyatining cheklanganidadir.

4-jadval natijalari Namangan viloyati hududlarida institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv salohiyati o‘rtasida sezilarli differensiallashuv mavjudligini ko‘rsatadi. Eng yuqori kompleks baho Namangan shahrida qayd etilib, u 0,215 ko‘rsatkich bilan mutlaq yetakchilikni saqlab qolmoqda. Ushbu hududda integral

<sup>1</sup> Manba: muallif ishlanmasi

rivojlanish indeksi 0,301, vaznli indeks esa 0,0361 ni tashkil etgan. To‘rao‘rg‘on tumani 0,142 kompleks baho va 151,4 foizlik o‘shish sur‘ati bilan ikkinchi o‘rinni egallagan bo‘lsa, Chust (0,107) va Kosonsoy (0,096) tumanlarida ham nisbatan yuqori natijalar kuzatilgan. Aksincha, Uchqo‘rg‘on tumanida kompleks baho atigi 0,046, Pop tumanida 0,052, Norin tumanida esa 0,054 ni tashkil etgan. Bu hududlarda integral rivojlanish ko‘rsatkichlari bilan bir qatorda innovatsion boshqaruv salohiyati ham past darajada qolmoqda. Ayniqsa, Uchqo‘rg‘on tumanining rivojlanish sur‘ati 85,9 foiz bo‘lib, 10 yillik davrda regressiv iqtisodiy tendensiya shakllanganini anglatadi.

**4-jadval.**

**Namangan viloyati hududlarida institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv salohiyatining kompleks bahosi<sup>1</sup>**

Hududlar	Integral rivojlanish indeksi, 2025-yil	Vaznli indeks	Rivojlanish sur‘ati, foizda	Institutsional barqarorlik darajasi	Innovatsion boshqaruv salohiyati	Kompleks baho	Strategik yo‘nalish
Namangan shahri	0,301	0,0361	108,3	Yuqori	Yuqori	0,215	Innovatsion markaz
To‘rao‘rg‘on	0,109	0,0045	151,4	Yuqori	O‘rta-yuqori	0,142	Ikkinchi darajali o‘shish markazi
Chust	0,078	0,0023	136,8	O‘rta-yuqori	O‘rta	0,107	Sanoat-klastler hududi
Kosonsoy	0,066	0,0017	134,7	O‘rta	O‘rta	0,096	Diversifikatsiyalash hududi
Yangiqo‘rg‘on	0,073	0,0021	119,7	O‘rta	O‘rta	0,088	Agrar-sanoat integratsiyasi
Uychi	0,073	0,0023	110,6	O‘rta	O‘rta-past	0,082	Xizmatlar va kichik biznes
Chortoq	0,060	0,0014	122,4	O‘rta-past	O‘rta-past	0,077	Turizm va servis modernizatsiyasi
Mingbuloq	0,047	0,0009	117,5	Past	Past	0,061	Institutsional tiklanish
Namangan tumani	0,067	0,0019	94,4	O‘rta-past	Past	0,057	Boshqaruv samaradorligini oshirish
Norin	0,046	0,0008	104,5	Past	Past	0,054	Iqtisodiy faollikni jonlantirish
Pop	0,059	0,0015	96,7	O‘rta-past	Past	0,052	Investitsion qayta faollashtirish
Uchqo‘rg‘on	0,055	0,0014	85,9	Past	Past	0,046	Inqirozga qarshi hududiy dastur

Mazkur natijalar hududiy rivojlanishda institutsional omillar hal qiluvchi determinantga aylanayotganini tasdiqlaydi. Ya‘ni hududlarning iqtisodiy natijalari endilikda faqat tabiiy resurslar yoki geografik joylashuv bilan emas, balki boshqaruv sifati, innovatsion qarorlar qabul qilish tezligi, investitsion muhit va iqtisodiy institutlarning moslashuvchanligi bilan belgilanmoqda. Namangan shahri va To‘rao‘rg‘on tumanida yuqori kompleks bahoning shakllanishi ushbu hududlarda institutsional transformatsiya jarayonlari nisbatan faol kechayotganini ko‘rsatadi. Biroq viloyatda iqtisodiy rivojlanishning markazlashuvi kuchli saqlanib qolmoqda. Bu holat uzoq muddatda hududlararo nomutanosiblikni yanada chuqurlashtirishi mumkin. Mingbuloq, Norin, Pop va Uchqo‘rg‘on tumanlarida past kompleks baholarning qayd

<sup>1</sup> Manba: Muallif ishlanmasi

etilishi esa hududiy boshqaruv tizimlarida strategik rejalashtirish, innovatsion iqtisodiy mexanizmlar va investitsion faollikni boshqarish samaradorligi yetarli emasligini ko'rsatadi.

## **XULOSA VA TAKLIFLAR**

Olib borilgan tadqiqot natijalari Namangan viloyatida hududiy iqtisodiy rivojlanish institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv omillari bilan bevosita bog'liq ekanini ko'rsatdi. 2016-2025-yillar bo'yicha integral indekslar, vaznli baholash va kompleks salohiyat ko'rsatkichlari hududlar o'rtasida sezilarli tabaqalanish mavjudligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, iqtisodiy faollikning Namangan shahrida yuqori konsentratsiyalashuvi, ayrim tumanlarda esa past innovatsion va boshqaruv salohiyati saqlanib qolayotgani hududiy siyosatni differensial yondashuv asosida qayta takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Birinchidan, 2016-2025-yillar tahlili Namangan shahrining integral rivojlanish indeksi 0,278 dan 0,301 gacha oshganini, biroq viloyat iqtisodiy tizimida haddan tashqari markazlashuv saqlanib qolayotganini ko'rsatdi. Namangan shahrining 2025-yildagi vaznli indeksi 0,0361 ni tashkil etib, umumiy vaznli rivojlanish natijasining 36,6 foizini shakllantirmoqda. Bu holat viloyatning iqtisodiy barqarorligi bitta markazga kuchli bog'langanini anglatadi. Shu sababli amaliy tavsiya sifatida Namangan shahri yuklamasini kamaytirish, ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish va innovatsion infratuzilma obyektlarini tumanlarga bosqichma-bosqich joylashtirish, shuningdek, viloyatda kamida 2-3 ta ikkinchi darajali o'sish markazini shakllantirish zarur.

Ikkinchidan, To'raqo'rg'on, Chust va Kosonsoy tumanlari o'sish salohiyati yuqori hududlar sifatida ajralib chiqdi. To'raqo'rg'on tumanida integral indeks 0,072 dan 0,109 gacha oshib, o'sish sur'ati 151,4 foizni tashkil etdi. Chust tumanida bu ko'rsatkich 136,8 foiz, Kosonsoyda esa 134,7 foizga teng bo'ldi. Bu raqamlar ushbu hududlarda institutsional va iqtisodiy faollikni kuchaytirish uchun real baza mavjudligini ko'rsatadi. Ilmiy taklif sifatida To'raqo'rg'onida sanoat-servis klasteri, Chustda hunarmandchilik va qayta ishlash sanoati klasteri, Kosonsoyda esa agrar-sanoat diversifikatsiyasi asosida hududiy innovatsion platformalar yaratish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, Uchqo'rg'on, Pop, Norin va Mingbuloq tumanlarida rivojlanishning past yoki regressiv holati kuzatildi. Xususan, Uchqo'rg'on tumanida integral indeks 0,064 dan 0,055 gacha pasayib, o'sish sur'ati atigi 85,9 foizni tashkil etdi. Pop tumanida o'sish sur'ati 96,7 foiz, Namangan tumanida esa 94,4 foiz bo'ldi. Bu hududlarda muammo faqat resurs yetishmasligida emas, balki mavjud resurslarni iqtisodiy natijaga aylantiruvchi institutsional mexanizmlarning zaifligidadir. Shu bois mazkur tumanlar uchun alohida "institutsional tiklanish dasturi" ishlab chiqilishi, unda investitsiya loyihalarini tanlash, monitoring qilish, mahalliy boshqaruv mas'uliyatini oshirish va natijadorlikka asoslangan baholash tizimi joriy etilishi lozim.

To'rtinchidan, tadqiqot natijalari hududiy rivojlanishda innovatsion boshqaruv alohida determinant sifatida namoyon bo'layotganini ko'rsatdi. Raqamli boshqaruv, ochiq ma'lumotlar, loyiha samaradorligini monitoring qilish va mahalliy iqtisodiy

qarorlarni dalillarga asoslangan holda qabul qilish tizimi yetarli darajada shakllanmagan hududlarda integral natijalar past bo‘lib qolmoqda. Shu sababli har bir tuman kesimida innovatsion boshqaruv samaradorligi indeksini joriy etish taklif etiladi. Ushbu indeks investitsiya hajmi bilan cheklanmasdan, yangi ish o‘rinlari, qo‘shilgan qiymat, eksport salohiyati, kichik biznes faolligi, raqamli xizmatlar qamrovi va infratuzilmaviy natijadorlik kabi mezonlarni o‘z ichiga olishi kerak.

Beshinchidan, Namangan viloyatida hududiy iqtisodiy siyosatni yagona standart yondashuv asosida yuritish endi yetarli emas. Chunki tumanlarning iqtisodiy salohiyati, institutsional sifati, innovatsion imkoniyatlari va infratuzilmaviy tayyorgarligi bir-biridan keskin farq qiladi. Amaliy tavsiya sifatida hududlar “yuqori o‘shish markazlari”, “o‘shish salohiyatiga ega hududlar” va “institutsional tiklanishga muhtoj hududlar” kabi guruhlar ajratilib, har bir guruh uchun alohida moliyalashtirish, soliq rag‘batlari, infratuzilma loyihalari va boshqaruv indikatorlari ishlab chiqilishi zarur. Aks holda, mavjud markazlashuv yanada kuchayadi va periferik hududlar rivojlanish jarayonidan chetda qolishda davom etadi.

Oltinchidan, tadqiqotning umumiy ilmiy xulosasi shundan iboratki, Namangan viloyatida barqaror va muvozanatli hududiy rivojlanishga erishish uchun institutsional-modernizatsiya va innovatsion boshqaruv tamoyillari o‘zaro integratsiyalashgan holda qo‘llanishi shart. Bunda asosiy e‘tibor faqat iqtisodiy o‘shish ko‘rsatkichlariga emas, balki boshqaruv sifati, hududiy resurslardan foydalanish samaradorligi, innovatsion infratuzilma, mahalliy tashabbuslarni qo‘llab-quvvatlash va natijadorlikka asoslangan davlat siyosatiga qaratilishi lozim. Eng muhim strategik vazifa - Namangan shahriga bog‘liq mono-markazlashgan modeldan voz kechib, ko‘p markazli, innovatsion va institutsional jihatdan barqaror hududiy rivojlanish modeliga o‘tishdir.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. World Bank Group. Regional Development and Institutional Quality in Economic Growth. Washington, D.C.: World Bank, 2024.
2. United Nations Development Programme. Governance Innovation for Local and Regional Development. UNDP Asia-Pacific Regional Hub, 2024.
3. World Bank. World Development Report 2025: A Better Income for a Better Life. Washington, D.C.: World Bank, 2025.
4. European Central Bank. Institutional Reform and Regional Economic Growth: Evidence from European Economies. ECB Working Paper Series, 2025.
5. Khan M.A., Kong D., Xiang J., Zhang J. Role of Institutional Quality in Economic Development: A Case Study of Asian Countries. Journal of Asian Economics and Development Studies, 2021.
6. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. - 152 p.
7. Coase R.H. The Firm, the Market and the Law. University of Chicago Press, Chicago, 1988. - 217 p.
8. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York, 1990. - 896 p.

9. Schumpeter J.A. *Capitalism, Socialism and Democracy*. Harper & Brothers Publishing, New York, 1942. - 381 p.
10. Romer P.M. “Endogenous Technological Change”. *Journal of Political Economy*, Vol. 98, No. 5, University of Chicago Press, 1990. - pp. 71-102.
11. Castells M. *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishing, Oxford, 1996. - 625 p.
12. Granberg A.G. *Osnovi regionalnoy ekonomiki*. Gosudarstvenniy universitet - Visshaya shkola ekonomiki, Moskva, 2000. - 495 s.
13. Abdurahmonov Q.X. *Mintaqaviy iqtisodiyot va boshqaruv*. Toshkent: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2019. - 356 b.
14. G‘ulomov S.S. *Raqamli iqtisodiyot asoslari*. Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2020. - 412 b.
15. Xodiyev B.Yu. *O‘zbekiston iqtisodiyotini modernizatsiyalash strategiyasi*. Toshkent: “Cho‘lpon” nashriyoti, 2018. - 284 b.



# Marketing

*ilmiy, amaliy va ommabop jurnali*

**Muharrir:**

**Ingliz tili muharriri:**

**Rus tili muharriri:**

**Musahhih:**

**Sahifalovchi va dizaynerlar:**

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

Tursunov Boburjon Ortiqmirzayevich

Kaxramonov Xurshidjon Shuxrat o'g'li

Karimova Shirin Zoxid qizi

Sadikov Shoxrux Shuxratovich

Abidjonov Nodirbek Odijon o'g'li

**2026-yil, may, 5-son**

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar mas'ul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelavermasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga murojaat qilish mumkin. Ilmiy maqola, ommabop maqola, reklama, hikoya va boshqa ilmiy-ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

Elektron pochta:

[info@marketingjournal.uz](mailto:info@marketingjournal.uz)

Bot:

[@marketingjournalbot](https://t.me/@marketingjournalbot)

Tel.:

+998977838464, +998939266610

Jurnalning rasmiy sayti: <https://marketingjournal.uz>

Marketing jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi **Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2024-yil 04-oktabrdagi 332/5 sonli qarori** bilan milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan



"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnali 2024-yil 15-martdan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan **C-5669517** reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan. **Litsenziya raqami: №240874**



"Marketing" ilmiy, amaliy va ommabop jurnalining xalqaro darajasi: **9710**. GOCT 7.56-2002 "Seriya nashrlarning xalqaro standart raqamlanishi" davlatlataro standartlari talablari. **Berilgan ISSN tartib raqami: 3060-4621**